

EGIL SIMENSEN

Egil Simensen er født i 1940 i Os i Østerdalen. Han har veterinærmedisinsk utdanning, og har vært professor ved Norges veterinærhøgskole fram til 2007 innen fagområdet husdyrmiljø og forebyggende helsearbeid. Egil Simensen er nå bosatt på Tynset. Han har skrevet artikler om husdyrholdet i Nord-Østerdalen i årboka, i Tynset bygdebok og Bygdebok Vingelen, og er forfatter av boka "Dølafeet".

FRA DØLAFE TIL NORSK RØDT FE

1950-åra var tiåret da dølafeet opphørte som egen rase og gikk inn i Norsk Rødt Fe (NRF). Fram til da hadde dølafeet vært den nesten enerådende storferasen i nordøsterdalsbygdene. Men i ekspansjonsperioden etter andre verdenskrig meldte det seg krav til mer ytedyktige dyr, og dølafeet holdt ikke lenger mål. Rasen ble derfor skifta ut. En epoke i feavlen i Nord-Østerdalen var dermed over.

TEKST: EGIL SIMENSEN

Dølafeet får status som egen rase

Starten på dølafeets historie går tilbake til andre halvdel av 1800-tallet da de første tiltakene for å bedre avlsegenskapene til feet ble iverksatt. Telemarksfeet fikk innpass, og det ble forsøkt innkryssing med skotsk ayrshire. Men det ble etter hvert klart at det skulle satses på feet som hadde hørt til i distriktet, og lokale krefter fikk gjennomslag for at det kunne arrangeres en egen statsutstilling for det stede egne feet på Tynset i 1897. Denne begivenheten var en endelig bekreftelse på at *østerdalsfeet* nå var blitt

akseptert som en egen rase. I Gudbrandsdalen ble det tilsvarende holdt en statsutstilling på Jørstadmoen i 1898, hvor *gudbrandsdalsfeet* ble erklært som en egen rase. De to rasene hadde så mange likhetstrekk at de ganske snart ble slått sammen til en og samme rase – *dølafe*.

Feavlsлага – bærebjelken i dølafeavlen

Feavslag og utstillinger var de viktigste tiltakene i avlsarbeidet. Feavslag, også kalt okseholdsforeninger, hadde som oppgave å sørge for felles okse-

hold og at premiere okser med god avstamning og riktig rasepreg ble brukt i avlen. Oksene ble plassert hos private fôrverter, og kunne nyttes av alle medlemmene i laget. Fra rundt 1900 ble det oppretta en rekke feavls-lag utover i bygdene, vanligvis med én okse i laget. I Nord-Østerdalen var det i mellomkrigstida mellom 40 og 50 lag i drift.

Et annet viktig avlstiltak var utstillinger – fesjø – der dyra ble vurdert av fagdommere. Premiere okser ble brukt i feavlsлага. Den årlige stats-

utstillinga på Tynset var en viktig be-
givenhet for hele distriktet. Et offent-
lig tiltak for å stimulere til oppslut-
ning om feavlslaga var ”utvalgs-
skuer” eller ”kåringsskuer”. Det var
lokale utstillinger som ble holdt i de
forskjellige bygdene. Formålet var å
kåre dyr til stambøkene, og samtidig
tildele såkalte fribedekningssedler, et
papir som godtgjorde at det var
kostnadsfritt å pare godkjente kyr
med foreningsoksene. Gjennom disse
lokale fesjåa var det lettere for bøn-
dene å få dyra sine utstilt og bedømt.

De første etterkrigsåra – starten på en ny epoke

I de første etterkrigsåra skjedde det et
hamskifte i landbruket. Det var star-
ten på en periode med ei rivende ut-
vikling i næringa, med overgang til en
mer effektiv husdyrproduksjon. På
den tekniske sida skjedde det en
revolusjon. Traktoren kom på 1950-
tallet og erstatta hesten som trekraft
i jordbruket. Ved inngangen til 1960-
tallet skjedde det ei storstilt innføring
av traktordrevne redskaper. Her kan
nevnes slåmaskina, silosvansen og
høysvansen. Mjølkemaskina kom for
fullt på 1950-tallet. Det ble stilt
større krav til kyrnes yteevne.

Bøndene innså at dølafeet ikke
lenger holdt mål, og at det var behov
for fornyelse av avlsmaterialet. Et
vesentlig lyte ved dølakyrne var at de
var for lågstilte og hadde for side jur,
slik at det var omtrent umulig å
bruke mjølkemaskin på de eldre
kyrne. Løsninga som ble valgt var å
krysse dølafeet med rasen *finsk ayr-
shire*. Denne innkryssinga som skjedde
samtidig med at den kunstige sæd-
overføringa ble tatt i bruk, skulle bli
starten på ei utvikling som førte til at
dølafeet formelt opphørte som egen
rase på begynnelsen av 1960-tallet.
Parallelt med raseskiftet skjedde det
også endringer i fôringa, der surfôr
etter hvert erstatta høy som det vik-
tigste grovfôret, og med mer bruk av
kraftfôr. På Bakken i Hodalen økte
årsavdråtten per ku fra 2891 kilo i
1955 til 5050 kilo i 1970.

Kunstig sædoverføring og krysningsavl

Forsøk med kunstig sædoverføring
starta så smått i Norge i 1940.
Bruken av metoden ble betydelig ut-
vida og kom inn i organiserte former
da avlslaget for NRF etablerte okse-
stasjonen på Stensby ved Hamar i
1948.

Kunstig sædoverføring ble i be-
gynnelsen betrakta som en rasjonali-

sering av okseholdet, og bøndene var
skeptiske. Den ble av mange sett på
som en bedekkingsform som i og for
seg lå utenfor avlen. Men forkjem-
perne for metoden innså snart at den
kunne representere en vesentlig avl-
messig vinning ved at en kunne gjøre
mer utstrakt bruk av de beste oksene.
Etter hvert ble den kunstige sædover-
føringa grunnsteinen i avlsarbeidet.

Ved seminastasjonen på Stensby
fantas det okser av rasen *finsk ayr-
shire*, og gjennom den kunstige sæd-
overføringa hadde bøndene i Nord-
Østerdalen muligheten for å pare
dølafe-kyrne med disse. Det viste seg
at krysningsdyra hadde bedre mjølke-
egenskaper og en kroppsform som
var bedre tilpassa maskinmjølking,
og de ble fort populære.

NRF-rasen ble introdusert til
Nord-Østerdalen allerede før den
kunstige sædoverføringa ble tatt i
bruk. I Kveberggrenda i Alvdal opp-
retta noen unge og interesserte bøn-
der en jordbruksklubb. De tok i 1945
initiativ til å kjøpe inn en NRF-
oksekalv fra Dalby i Ringsaker. Oksen
fikk også navnet Dalby, og ble fra
1946 flittig brukt av klubbens med-
lemmer, og også av ikke-medlemmer
i den utstrekning det var mulig. Men
bøndene var skeptiske. De observerte
at på utmarksbeite var NRF-dyra

mer opptatt av å beite enn det opprinnelige feet. I tider hvor seterbruket fortsatt var vanlig, ble det også sett på som en fordel ved døla-kua at den var flinkere til å komme hjem om kvelden.

Avslaget for dølafe oppretta en oksestasjon for dølafe ved Bratland i Fåberg, slik at bøndene i Gudbrandsdalen kunne bedekke kyrne med de beste dølafeoksene. Men på grunn av problemer med distribusjonen av sæd var det vanskelig for bøndene i Nord-Østerdalen å benytte seg av det tilbudet. Hedmarksavdelinga av avslaget arbeidet for å opprette en okse-

Da dølafeet ble etablert som egen rase rundt 1900, var det en viktig målsetning å få dyrka fram et ensarta rasepreg, og det ble bestemt at en ensfarga svart type med horn skulle være grunntypen. Øverst en representant for rasen fra Solheim på Steigen i Alvdal.

MINØ. 47231.

Det ble også godkjent at dølafeet kunne ha andre farger enn svart, som rødt, grått og brannet. Nederst en representant for den brannete typen. Kua tilhører Morten Rusten i Brydalen, den eneste i Nord-Østerdalen med dølafe i sin besetning.

Foto: Bård Løken/Anno Museum.

stasjon ved Storsteigen landbrukskole i Alvdal, men det ble det ikke noe av. I stedet henvendte laget seg til avlslaget for NRF for å høre om noen dølafeokser kunne plasseres på den nyetablerte oksestasjonen til NRF på Stensby, men heller ikke det ble det noe av.

Det var ulikt syn på utviklinga av den kunstige sædoverføringa og avlspolitikken knyttet til den. Mens avlslaget for NRF var opptatt av å bygge opp en stor populasjon av rasen som gikk ut over det enkelte distriktet, var avlslaget for dølafe opptatt av å dekke tilbudet i sitt raseområde hvor hensynet til dølafeet fortsatt ble ivarettatt.

Strategimøte på Tynset i 1955

I årsmeldinga til Hedmark landbruksselskap for 1955 står det at avlsretninga var blitt uklar. Dølafeet dominerte fortsatt i Nord-Østerdalen, men både finsk ayrshire og NRF var i rask vekst. Selskapet tok derfor initiativ til et foredrags- og diskusjonsmøte på Tynset der 250 bønder i Nord-Østerdalen deltok. Her var mange fagfolk samla, blant andre statskonsulent Tilrem. Olav Bakken fra Hodalen representerte dølafeelaget. Det ble det skissert to alternativer for avlsstrategien. Det ene var

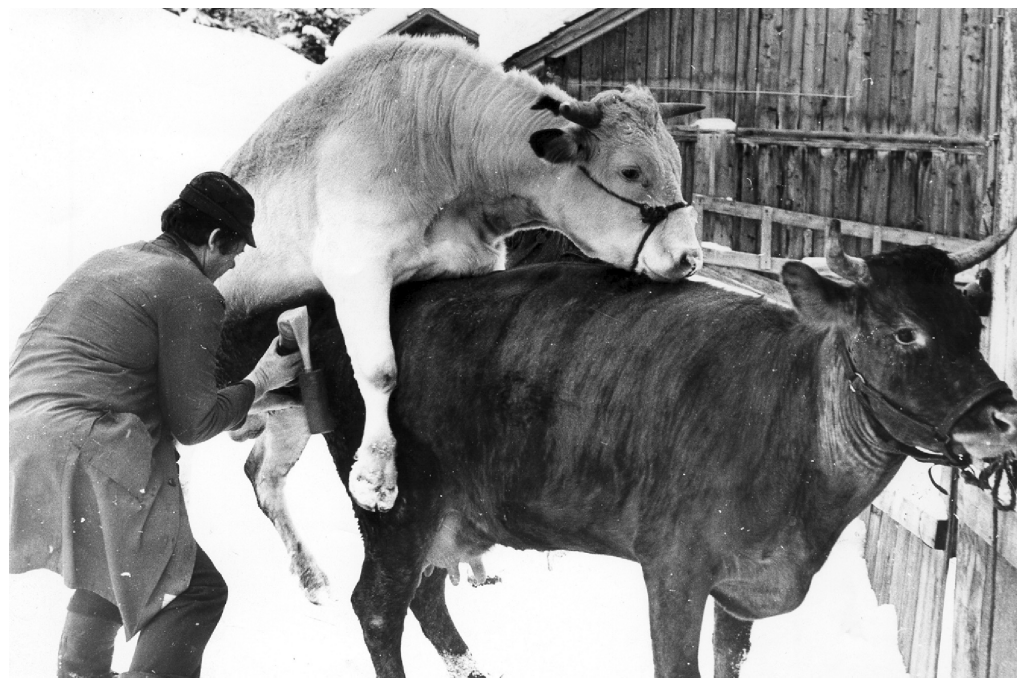
fortsatt renavl med dølafe (herunder sidet trønderfe), eventuelt med utkryssing (oppfrisking) med finsk ayrshire. Halvblodsdyra skulle så krysses tilbake til dølafe. Det andre alternativet var å gå over til NRF. Statskonsulenten ga sin tilslutning til det første alternativet, og det ble den offisielle avlspolitikken for Nord-Østerdalen.

Dølafeet går inn i NRF

Retningslinjene som ble vedtatt i

strategimøtet på Tynset fikk liten praktisk betydning. Bøndene hadde tilgang til sæd fra Stensby, og kunne sjøl velge hvilke okser de ville bruke. Det viste seg fort at finsk ayrshire og NRF ble foretrukket. Dermed gikk det ikke mange åra før disse rasene dominerte hele raseområdet.

Etter hvert som virksomheten med kunstig sædoverføring ble utbygd, falt okseholdet på gardene bort, og de lokale feavlslaga ble opp-

Den kunstige sædoverføringa representerte en revolusjon i avlsarbeidet. På 1950-tallet kunne bøndene i Nord-Østerdalen benytte seg av oksene av finsk ayrshire og NRF som var stasjonert ved oksestasjonen Stensby ved Hamar. Bildet her er fra oksestasjonen Brattland i Fåberg i Gudbrandsdalen, hvor det tappes sæd fra en dølafeokse. Men på grunn av problemer med distribusjonen av sæd var det vanskelig for bøndene i Nord-Østerdalen å benytte seg av det tilbudet.

NRF-kyr på beite en septemberdag i 2015. Foto: Bård Løken/Anno Museum.

løst. Det ble færre og færre dølafekyr igjen, og på slutten av 1960-tallet var det igjen bare enkelte kyr på gardene. Det var gjerne bjøllekua som fikk leve lenger enn hva den egentlig fortjente fordi den var flinkere til å komme heim til kveldsstellet på setra.

En epoke var over

En viktig epoke i feavlens historie i Nord-Østerdalen var nå definitivt over. Den starta med at dølafeet ble etablert som en egen rase rundt 1900, og den ble avslutta om lag 60 år senere da feavlsлага ble oppløst og dølafeet opphørte som egen rase.

Det var en epoke kjennetegnet ved stort engasjement og stor interesse rundt avlsarbeidet. Utstillingene var viktige samlingspunkt med et stort publikum. Rundt om på gardene ble okser og stamtavler, farge og eksteriør diskutert opp og ned, og feavlens var et populært samtaleemne i bygda. Foreringsoksene var et fargerikt innslag i dyreholdet. Fra Vingelen fortelles det at i glansdagene til feavlslaget i etterkrigsåra gikk flere av bøndene i Vingelsgarden om søndagene på fjøsvisitt til hverandre for å se på dyra, utveksle meninger om ku- og saueraser, stamtavler og andre aktuelle emner, før de skifta klær og tok helg.

Da den kunstige sædoverføringa

kom, var ikke det bare en ny metode for å pare kyrne. Metoden førte også med seg endring i avlsopplegget og måten å rekruttere avlsdyr på. Avlsarbeidet ble sentralisert, og bøndene hadde ikke lenger hand om feavlens i si eiga bygd slik som tidligere. Dette førte til at interessen for avlsarbeidet ble mindre.

I 1950- og 60-åra var det ingen forståelse for betydningen av å bevare de opprinnelige rasene, verken blant bøndene eller hos styrende organer. En kan derfor forstå hvorfor dølafeet holdt på å bli helt utrydda. Men i Gudbrandsdalen fantes det igjen noen få dyr, og sjøl om Norsk Genressurssenter, og for dølafeets vedkommende Dølafelaget, arbeider aktivt for å ta vare på rasen, fantes det i 2014 igjen bare 121 registrerte avlsdyr av dølaferasen.

Litteratur

Simensen, Egil 2008: *Dølafeet*.

Nordøsterdalsmuseet – Dølafelaget – Tine Meieriet Øst BA.